

som bare for noen årtier siden var fjellheimens sjel. Med tett biltrafikk hele sommeren og en kjempestor regulert sjø, er det i dag vanskelig å se at Nedalen kan ha noen sjel lenger.

Det samme, og i enda større grad, gjelder for Gjevilvassdalen, som forlenget er blitt en del av turistmaskinen Oppdal. Stillheten, roen og den pirrende følelsen det gir å være langt av lei, fjernt fra byliv, hverdag, stress og mas, må vi stadig lenger avgårde og inn i fjellet for å oppleve. Om vi legger det som har skjedd i løpet av de siste ett hundre år til grunn må det være lov å spørre: Hvor er vi om nye hundre år?

Turistforeningene har siden den første av dem - Den Norske Turistforening - så dagens lys i 1868 i høyeste grad bidratt til å åpne fjellet og legge forholdene til rette for friluftslivet til fjells. Hovedoppgaven i årene som kommer blir høyst sannsynlig ikke mer tilrettelegging i form av nye hytter og ruter, men i stadig større grad å bevare det som er igjen i av fjellheimen. "Det haster," skrev professor Olav Gjærevoll i TTs årbok ved foreningens hundreårsjubileum i 1987, "i morgen er det for sent". Rett nok har vi etter hvert fått en rekke fredninger som bl.a. også har som formål å verne naturen for å gi et variert friluftsliv så gode betingelser som mulig. Store deler av Trollheimen er vernet som landskapsvernområde, og i Sylene arbeides det i skrivende stund med flere planer: En revisjon og utvidelse av den gamle Nedalsfredningen fra 1917, en fredning i Roltdalen-området og en fredning i Hyllingsdalen. Det turistforeningene bør arbeide for er imidlertid at så store deler av fjellet som mulig, også utenom de vernede områdene, i så stor grad som mulig beholder sitt opprinnelige preg, og i så liten grad som mulig blir påvirket av motorisert ferdsel, enten det skjer på eller på lovlig måte utenom vei. Ja, trenger vi egentlig i det hele tatt flere veier i fjellet?

Målet må være at det også i 2093 må finnes så mange steder, og så mange områder som mulig, hvor våre etterkommere i fjellet ennå kan treffe - som det heter i en bok om Trollheimen og Sylene fra 1947 - "mannen fra de store vidder, med fiskestang, sur snadde og skitten anorakk - mannen som søker ensomheten i fjellet."

Turminner fra Trollheimen

Av Harald E. Folden

Nattevandring i februar

- Har du husket nøkkelen, spør Kjell mens jeg står og roter i sekken. Jeg krafser intenst i ryggsekkelomma i stedet for å svare på et så tendensiøst spørsmål. Det får da være grenser...

Litt senere ser jeg Kjell på kne foran vedovnen i selvbetjeningshytta mens røyken velter ut i rommet. En diger snøhaug har lagt seg over pipa og tvunget røyken til å finne en ny utvei. Det passer svært dårlig for to utmattede skiløpere. I vår forfatning trengs det ikke flere utfordringer, i alle fall ikke slike som krever bruk av armer og bein.

Vi tusler ut i nattekulden og kikker motvillig opp på taket. Løsningen ligger nok der, dessverre. Og hvem føler seg kallet?

Utrolig nok klarer jeg å klatre til topps i ei bjørk ved hytteveggen. Derfra gjør jeg et tigersprang ned på taket og fjerner den forbaskede snøen. En storøyd turkamerat følger spent med i operasjonen.

- Kjære, dette var da ingen ting, sier jeg og hopper elegant ned fra taket. Men noen anerkjennende ord etterpå kan jeg jo ikke avvise. Man har da litt taktfølelse...

Kort tid etter ligger vi langflate i ei lun hytte, mette og søvnige, og vel fornøyd med det meste her i livet. Det siste vi hører, er en svak knitring i ovnen.

Kjell og jeg hadde kommet med bil til Gråhaugen i Folldalen ved 17-tida denne februar dagen i 1970. Målet var Trollheimshytta, og det var med optimisme vi spente på oss skiene. Sekkene var fullpakket med mat og utstyr for 3-4 døgn i vinterfjellet. Det fikk vi da også en klar fornemmelse av etter å ha fått dem opp på ryggen. Men pytt, nå var det bare å trå til!

Vi hadde ikke gått langt før tussmørket kom sigende, og lommelykta måtte fram. Snart hang vi over stavene og kavet i bratte og ekle bekkedaler. Lysstrålen svingte hit og dit, og kvister klasket oss i ansiktet mens vi prøvde å komme oss videre i nattens mulm og mørke.

Føret var også umedgjørilig, det var glatt og mye nysnø. Og vi skjønte fort at Skaperen hadde gitt blaffen i nattevandrere da han meislet ut terrenget mellom Gråhaugen og Gardlia.

Her måtte noe gjøres! Vi dreide ned mot Gråsjøen og stavret over et virvar av snødekte isflak. Sjøen var kraftig nedtappet, og isen var vannrett bare nederst i dalbunnen. Vi kom dit til slutt, og oppdaget til vår glede at den var fri for trær og buskas. Det var da merkelig at vi ikke hadde tenkt på dette før.

For hver halvtime byttet vi på å brøyte opp spor. Etter hvert ble det vanskelig å skjule at storformen var et stykke unna. Det verste var at Trollheimshytta lå mye lenger borte enn hva vi hadde trodd. Først nærmere midnatt nådde vi enden av Gråsjøen.

Ved inngangen til Svartåmoen så vi en vindfelt og halvrått furugadd som stakk opp av snøen. Avbroke greiner og krokete tørrkvister strakte seg mot oss som sprikende klør. Gadden virket spøkelsesaktig i nattemørket, men ble en utmerket sitteplass.

Foran oss skimtet vi eldgamle furutrær med mørke og dystre greiner. Tause sto de der og ventet på oss. Vi hadde ikke noe valg. Den tette og mørklagte furuskogen måtte vi gjennom, uansett hva beina mente om den saken.

Da skjer dette noe: Idet vi reiste oss fra gadden, brøt månen fram gjennom skydekket! Plutselig blir snøflatene opplyste, og tretoppene tegner seg klart mot dalsidene. Månen hang stor og rund over skinnende fjell og lokket fram et glitrende snølandskap. De myke strålene smøg seg helt inn til gammelt skjegglav og forvridde furugreiner inne på den trolske Svartåmoen.

Ekstra månelyst ble det da vi kom ut på Gorillamyra etter å ha passert Svar-tåa. Dette unorske navnet fikk den i sin tid av to rypejegere som slet seg over myra på tungt vinterføre. Hvorfor de fikk assosiasjoner til fotrappe skapninger i varmere himmelstrøk, kan man saktens lure på. For vår del hadde vi nok med å tenke på de nærmeste metrene. Den lille, men bratte kneika opp til Sæterhau-gen tok nesten knekken på oss. Vi kastet noen raske blikk på Trollhetta og Geithetta, Mellomfjell og Snota, men for det meste stirret vi sløvt på skituppe-ne som dro seg sakte og nølende gjennom løssnøen.

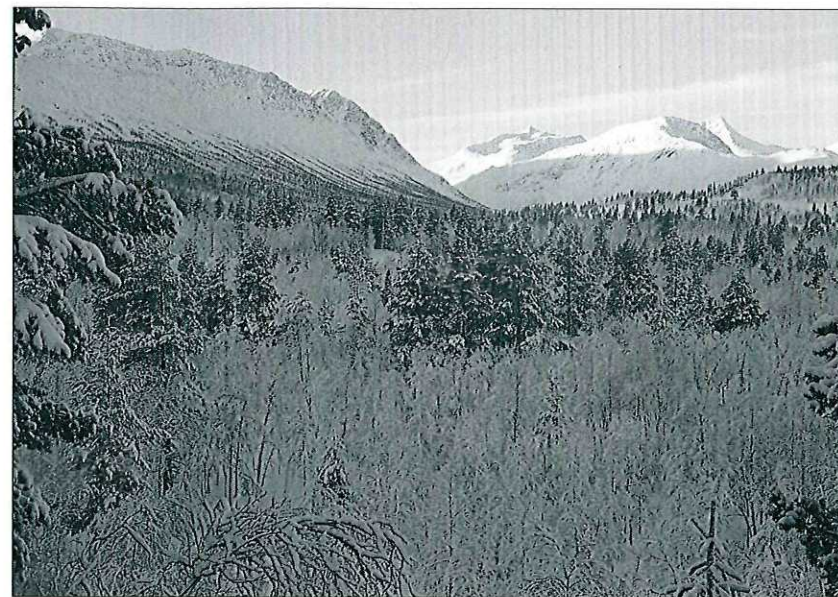
Endelig ser vi Trollheimshytta mellom trestammene. Vi kikket opp på månen og takket den for følget. Den har loset oss fram i ei stemningsfull, men slitsom februar natt i Folldalen. Det var ubeskrivelig godt å få sette fra seg ski-ene ved den etterlengtede selvbetjeningshytta.

Septembersnø i Jøldalen

Fem måneder tidligere hadde jeg ligget i selvbetjeningsbua ved Jøldalshytta og lyttet til vindulingen utenfor. Kulingen raste i høstmørket. I skinnet fra ste-arinlyset så vi snøfillene som slo mot vindusglasset før de rant nedover som våte striper. Det dampet at våte klær i det trange, men trygge og varme rom-met. Natta til 28. september 1969 så ut til å bli ei skikkelig uvær natt.

Det visste vi ikke da vi før på dagen sto i ly bak ei hytte ved Raudfjellvatnet. Vi skjønnte likevel at noe var på gang. Sammen med Arvid hadde jeg kommet Resvatnet nordøst i Trollheimen med Jøldalshytta som første mål. En viktig fjellregel den gangen var at det er en skam å snu hvis man først har lagt ut på tur. Derfor bøydde vi oss over kartet for å finne en gangbar vei ut av uføret. Vi var slett ikke på ville veier, bare på nye og ukjente.

Foran oss lå Jølfjellet og Tovdalsberga, to fjell som vi der og da kun så på kartet. Sikten var lik null, og vindkastene drev sludd og snø mot oss på en uro-vekkende måte. Men såpass måtte spreke fjellfolk tåle, mente vi. Redselen for å rote seg bort i fjellet, var ikke direkte plagsom på den tiden. Ved hjelp av kompasskurs og litt flaks gikk det tålig bra med oss i snøføyka. På det høyeste

Februarmorgen ved Trollheimshytta. Rimfrosten henger i tretoppene innover Folldalen mens de første solstrålene når Neådalssnota i det fjerne.

Over Jølfjellet i kraftig snøvær, 27. september 1969.

Det tok under et døgn å omskape den høstpregede Jøldalen til et skinnende vinterlandskap. Vi er ved Jølhaugen på vei mot Rennebu.

punktet ble det faktisk et lite opphold mellom byene, og vi fikk et kort glimt av Jølvatnet langt nedenfor oss. Da det tyknet til igjen, fulgte vi en bekk som munnet ut i Jølvatnet.

Det var med lettelse vi låste oss inn i bua, og en varm tanke ble sendt til Trondhjems Turistforening. I et så bedrøvelig vær er det nemlig ikke bare å krype under en busk som en eller annen spretten og veltilpasset harepus. Vi hadde behov for skikkelig tak over hodet.

Dagen etter måtte vi droppe turen over Geithetta til Trollheimshytta. I stedet vasset vi i nysnø nedover mot Rennebu. Søren, også! Vi likte det ikke, men mot naturkreftene må selvutnevnte supermenn til fjells melde pass. Det er den bitre sannhet. Men vi kom igjen! I årenes løp er det blitt mange turer i disse traktene, både i sol og varme, kulde og snø.

Vårdag på Geithetta

Vi gjør et sprang fram til mai 1992. Harald og jeg sitter urørlige i solskinnet på vestsida av Geithetta. En tamreinflokk med kalver på vaklende bein kommer i retning mot oss. Gryntingen fra dyrene blander seg i suset fra Slettåstoin lenger nede. Vi lurer på hvor lenge det går før de svinger unna slike to-beinte skapninger som oss.

Med ett lyder det som av små sølvbjeller i et vierkratt like ved. Du verden! En våryr og frimodig blåstrupe gjør høylytt krav på territoriet sitt. Men fjellets nattergal tillater vel at vi blir sittende en stund til. For reinsdyrene går rolig og beiter, og vi har heller ingen bråhast med å komme videre. Maisola varmer, og vi har god tid til å mimre litt der vi sitter.

Tjuefem år tidligere - i 1967 - kom jeg i fullt trav over Geithetta. Hovedmålet var av fysisk art, nemlig å forflytte seg raskest mulig fra Jøldalshytta til Trollheimshytta. Iført orienteringssko, minimalt med klær og en liten spesiallaget mage- og ryggsekk, løp jeg så gjørme og småstein skvatt. Blikket vekslet bare mellom de første meterne av stien og viserne på armbåndsuret.

Snåle greier! vil mange si. Og i éttid kan man flire av slike kroppslige raserianfall. Likevel,- det høres kanskje dumt ut - men jeg ville ikke vært disse turene foruten. Den gutteaktige gleden ved å komme først i mål, er vel drivkraften hos mange.

Med denne vårdagen i '92 er det absolutt ingenting som haster. Blåstrupen har tatt en liten sangpause, og reinflokken har forsvunnet bak isskurte bergknauser på Geithetta. Under oss ligger den sagnomsuste Folldalen, og på den andre sida av dalen ser vi Bossvasshøgda som breier seg ut foran Snota. Bak en stor flyttblokk der oppe står skiene våre, for lenger rakk ikke snøen. Det var ikke uventet, så vi hadde puttet gummistøvler oppi sekken.

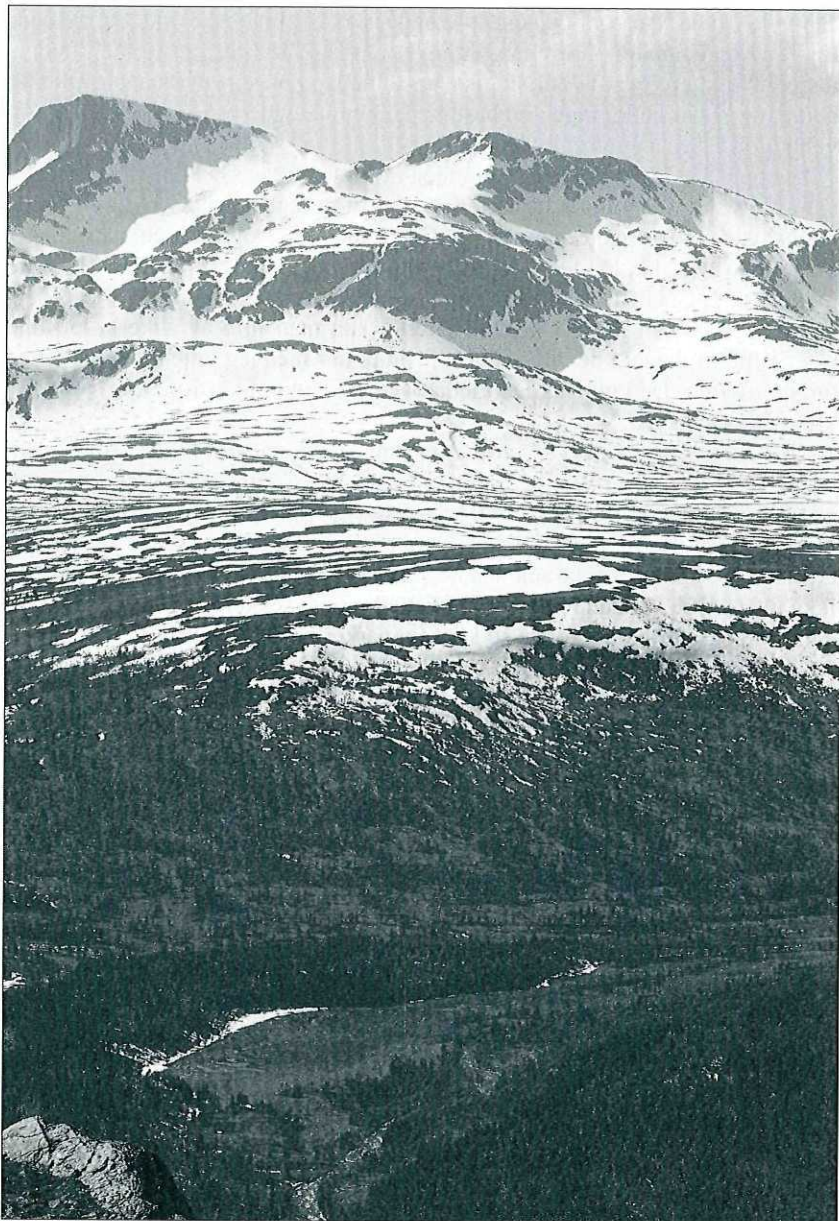
De ble også brukt det første stykket fra parkeringsplassen Breiskaret. Deretter ble det skigåing i sikk-sakk over flekker med vasstung og råttan vårsnø. Men det har også sin sjarm, i hvert fall noen ganger.

Før vi setter kursen mot snørestene på Bossvasshøgda og bilen i Breiskaret, vil vi gå helt opp til varden på Geithetta. Vi vil sette oss godt til rette og nyte utsynet over vår fjellverden enda en gang før vi drar hjemover.

Kvelden før hadde vi opplevd en av våre fineste vårkvelder i Folldalen. Harald satt på steintrappa foran Trollheimshytta med pensel og pastellfarger for å feste naturinstrykkene på papiret. Selv ruslet jeg langs den flomstore Slettåa med Bronica'n for å fange inn motlyset som sivet gjennom nyutsprungne bjørkeblad.

Mellom bjørkestammene så jeg setervollen på Fiskesetra. Kveldslyset strøk over vissent gras og torvdekte tømmerhus. En fredfylt dâm av uutgrunnelig fortid hvilte over den gamle seterplassen. Hva kan et fotoapparat egentlig utrette her, tenkte jeg.

- Det er umulig å få ekte naturopplevelser gjennom et bilde, hadde Harald sagt. Og det har han jo rett i. De firkantede fargeklattene vi omhyggelig limer inn i albumet, er bare påminnelser om de virkelige opplevelsene ute i naturen. Og mesteparten av det som har festet seg i vårt eget sinn, kan verken bilder eller ord gjenskape.

Utsikt fra Geithetta. Under oss ser vi Svartåa og litt av Svartåmoen, Gorillamyra og den skogbevokste Sæterhaugen, som er en karakteristisk istidterrasse. Bak Bossvasshøgda rager Snotas velkjente spiss til værs.

Sommerminner

Første gang jeg kom til den idylliske Fiskesetra - eller Langlisetra som den også het - var som trettenåring i 1959. Den gangen var det ingen bilvei som til- lot folk å trille innover Folldalen på fire hjul. Og det var ingen båttrafikk over store, kunstige sjøer bak stein og betong. Vi måtte stole på våre egne bein hver eneste meter av den tre mil lange turen fra Rindal til Trollheimshytta.

I 1959 fulgte vi den gamle og kronglete seterstien til Børsetsetrene, videre til Storbekklisefra og fram til Aunebakksetra på Gråhaugen den første dagen. På den tiden sto flere setrer ulåste, og hadde man ikke for store krav til sengeplass og komfort, var de gode overnattingsplasser.

Noen ganger ble slike overnattinger svært så minnerike. Det er fristende å ta med et par episoder:

En sommerkveld på slutten av 1950-tallet var vi kommet til Garden, ei gammel seter - og tidligere gard - som lå et stykke innenfor Gråhaugen. Nå er seterplassen neddemt, men den gangen sto husene der, skrøpelige og med glis- ne vegger. Seterbua var likevel bra nok som et krypinn.

Vi var to voksne og to barn, og i rommet sto det bare ei eneste seng! Alle skottet forventningsfulle mot dette enestående møblementet. Hva gjør man så? Jo, sardineske-metoden kunne sikkert brukes. Men i motsetning til hjelpeløse småfisker kom vi fra det med livet i behold. Alle fikk presset seg ned innefor sengekarmen, og husets eneste sengeteppe dekket det meste av oss.

Denne innelåste tilstanden skapte til tider et desperat behov for bevegelses- frihet. Det gikk selvsagt ut over ens aller nærmeste. Men på tross av en presset situasjon fikk vi noen timers søvn, trolig fordi apostlenes hester hadde gått både langt og lenge.

De eneste som ikke falt til ro denne natta på Garden, var noen velkjente summende krek som så sitt snitt til å stikke innom. På morgenkysten kunne faren min telle over 20 myggestikk fra kneet og ned til stortåa. Og det var bare på den ene foten! Den andre hadde han visst klart å holde under sengeteppet. Han påstod det var umulig å slå den rekorden. Vi andre mente han burde slått til på en helt annen måte...

Mange år senere var jeg og en kamerat på fisketur innerst i Folldalen. Etter at kveldsmaten var brakt på land fra en bekkeculp, begynte vi å tenke på natte- losji. Siden vi var i nærheten av Fugelsøysetra, lusket vi dit i kveldningen for å kikke på lokalitetene. Døra var ikke låst, så vi tok en rask inspeksjonsrunde gjennom de to rommene. Dette så bra ut! Stedet hadde en vedkomfyr av gam- melsorten med jernringer og ei puslete luke for veden. Det tok ikke lang tid før fisken var kokt. Den smakte godt, selv uten salt.

Dette utmerkede stedet kunne framvise to senger. De var fylt med høy av ukjent alder. Trolig var det et musebol eller to inne i høyet, - et utfall av små, svarte kuler kunne tyde på det. Men vi valgte å overse noe som hadde en så underordnet (eller underliggende) plass i det hele. For noe annet ble mye vikti- gere: Hvor var sengeklærne?

- Her er det noe, sa Arne. Han kom drassende med en tom kraftforsekk og en hårløs reinsdyrfell. Ja, det var da noe, det var det ingen tvil om. Vi trakk lodd om hvem som skulle få æren av å gå til sengs med papirsekken. En så egenartet opplevelse kom neppe igjen. Det ble min trofaste følgesvenn som fikk ligge med papirsekken, og han sov visst like uforstyrret som jeg i den svale sommernatta langt inne i fjellheimen. Det er sjelden at to unge menn nøyer seg med så lite for å få et minnerikt natteliv.

Men på Aunebakksetra i 1959 ble det brukt sengetøy av tradisjonell sort. Og i motsetning til natta på Garden opptådte myggen i et akseptabelt antall. Det eneste uvanlige måtte da være at eldstemann i følget serverte oss havregrøt til frokost. Det var ikke dagligdags kost fra den kanten, men fjellufta har jo gjort underverker før.

Etter denne smakfulle overraskelsen fortsatte vi trøstig videre innover Foll-dalen. Snart kom vi til den mektige Stormyra som strakte seg helt inn til Gam-melgjerdet. Over den uendelige myra slynget Folla seg bred og stille mellom vannpytter og svartmyr, vierkjerr og myrull. Der hadde sjeldne og sky fuglear-ter som trane og fjellmyrløper sitt fristed. Alt virket så stort og forunderlig for oss yngste.

Foreldrene våre fortalte villig om den merkelige tida med markaslått og set-ring. De hadde selv vært med på det, og visste navn på slåtteteiger og setrer, bekker, lier og fjell. De var mange tanker som svirret i hodet mens vi trasket over blaute myrer eller gikk på lette og tørre stier, som på istidsterrassene på Svartåmoen.

Men det underligste kom til slutt: Ei svær turisthytte dukket fram mellom furuskog og myr. For oss som hadde opplevd bare skrøpelige høyløer og lave seterhus så langt til fjells, var dette som et fatamorgana. det var nesten ikke til å tro. Vi skrittet med ærbødighet inn i resepsjonen. Her var det tydeligvis nok med plass. Velkomne var vi også, uten tvil! Det blide ansiktet til vertinna var ikke til å mistolke. Søvnlen kom fort den kvelden. Tilbaketuren ble lagt om Liagarden, Glupen og videre forbi Bolmesetrene til Rindal. Øverst i Hallvards-lia - ovenfor Liagarden - fikk vi et praktfullt utsyn over Follidalen med Stormy-ra og fjellene omkring. Det er ikke merkelig at fjellmålerløyntnanten som skuet utover dette fjellandskapet i 1886, ble helt overveldet. Hans begeistrede skildring sto i Romsdals Amtstidende 27. juli samme år:

"Majestetisk og yndig lå landskapet foran oss, de veldige og fantastiske syn av fjell fengslet fullstendig. I vest den mektige Snota med sin svære snøfonn, den spisse Tohatt. I øst Rinnhatten, og Trollhetta med sine tre topper.

Men snart dras blikket ned mot den yndige og solbeskinnende dal, der i en mils lengde ligger utstrakt for deg fem hundre meter under dine føtter.

... Atter og atter vandrer blikket over breene, tindene, dalen, elven, der ligger som et sølvbånd i bunnen. Disse inntrykk glemmer man aldri.

... Jeg har gjennomreist det så utskrekne Sveits fra ende til annen, men jeg våger Follidalen mot hva som helst man kan by meg derfra."

Seterstuggu på Garden i Follidalen, fotografert i 1959. Her var det tidligere fastboende folk. Den legendariske bjørneskytteren Tolløv Pederson Follidal ble født her i 1712. Garden ble i lang tid brukt som seter og hvile- og overnattingssted for høykjørere om vinteren.

I dag ligger Stormyra på bunnen av Gråsjøen. "Sølvbåndet" og seterstølene i dalbunnen er også borte, og det for alltid. Det vi kan se utover nå, er ei stor vannflate. Og den gjør man seg fort ferdig med.

Nei, Follidalen er ikke den samme som før. Og Trollheimshytta ligger ikke lenger så forlokkende fjernt fra oss.

Vandring i fortidens fotefar

De aller første menneskene som kom speidende innover dette fjellandskapet, hadde vel andre tanker og forestillinger enn fjellmålerløyntnanten og dagens fjelltravere. Ingen vet hvordan de opplevde disse fjellene.

Det vi vet sikkert, er at steinalderens fangstfolk streift omkring i Trollhei-men for flere tusen år siden. Det er ikke mange spor etter dem som er blitt opp-daget, men noen er det:

I 1980 fant to menn noen flintbiter ved Sprikletjørnin, på turistruta mellom Storlidalen og Trollheimshytta. Året etter kunne arkeologer fastslå at de ble funnet ved en 9000 år gammel boplass fra eldre steinalder. Fangstfolkene som brukte den, kom trolig fra Nordmørskysten hvor de oppholdt seg om vinteren. På sommers tid dro de til høyfjellsområder på jakt etter lettbeinte reinsdyr.

Harald og jeg gikk inn til Sprikletjørnin en varm sensommerdag i 1991. Vi fant fram til lokaliteten. Men hadde vi ikke hatt kartskissen til arkeolog Lil Gustafson og hennes opplysninger, ville vi aldri skjönt at vi sto på historisk grunn - på en eldgammel steinalderboplass. For det var ingenting i terrenget som viste oss det.

Godt skjult er også sporene etter falkefangsten som for få hundreår siden ble drevet på Falkfangarhøa, nordvest for Gjevilvasshytta. Tre somrer på rad trålet jeg dette langstrakte fjellet i håp om å finne tufta etter falkefangsthytta som engang sto der. Resultatet var nedslående. Heldigvis ble den oppsporet av Gro Aalbu fra Oppdal i 1989. Den lå på en helt uventet plass, i østhellingen ned mot Gjerdølsdalen.

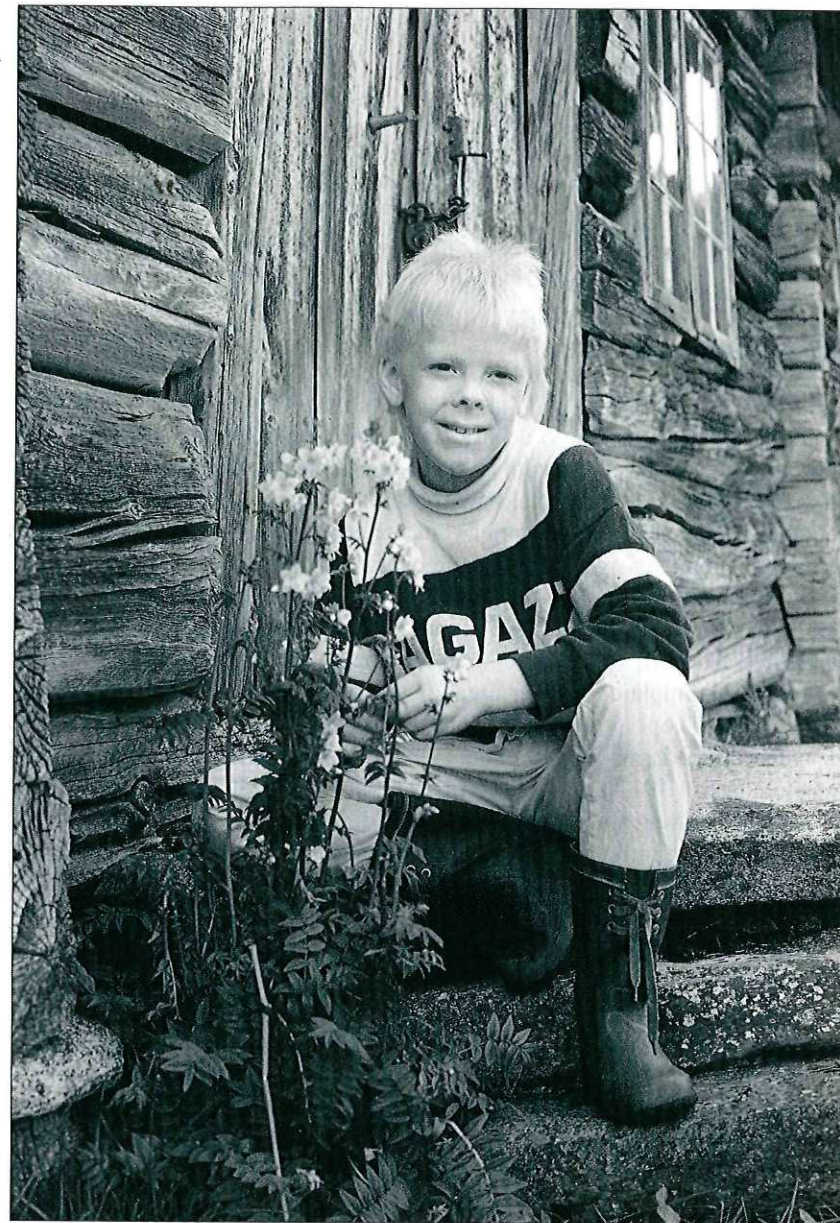
I våre dager er det stort sett bare navn på fjell og høyderygger som minner oss om den særegne falkefangsten, Klare merker etter fangsthytter er det ikke så mange av lenger.

Det er mye enklere å finne konkrete spor etter den gamle reinfangsten. Dyregraver er det en hel mengde av i Trollheimen. I områder som Resdalen og Jøldalen finner vi en dyregravtype som gjerne kalles fangstgrop. Den andre typen - fangstgraver - har oppmurte steinvegger. Slike graver er typisk i Trollheimens sørvestlige deler, for eksempel Gjevilvasstraktene.

I Gjevilvassdalen er der forresten mange andre håndfaste fortidsminner som ligger nærmere vår egen tid. Både utslåttene og seterdriften strakte seg inn i vårt århundre, og her ser vi ennå mange velholdte seterhus. Flere gårdbrukere har kyr på setra fremdeles. Meieriet og melkebilene har gjort det mulig å ha buskape på fjellbeite. Det tradisjonsrike fullseterbruket med den arbeidskrevende produksjonen av smør og ost er det slutt på.

Når vi står sammen med barn og ungdom ved ei høyløe eller ei seterbu, avhenger det mye av oss hvilke opplevelse de får på slike steder. Klarer vi ikke å levendegjøre disse kulturminnene, blir de lett bare noen gamle og intetsigende bygninger. Men slik behøver det ikke å bli! Både slåttekarer og breiertautser, gjetere og seterbudeier opplevde mange ting i fjellet som barn og ungdom gjerne vil høre om. Og hvorfor skal de ikke det?

Også i framtida vil nok Trollheimen lokke til seg bønder og jegere, fotturister og skiløpere. Så helt folketomt blir det aldri der inne. Og en ting er sikkert: De ekte fjellentusiastene kommer alltid tilbake, året rundt! Uansett...

Mange barn opplever i dag ei låst seterdør - både bokstavelig og i åndelig forstand. Det må være vår oppgave å levendegjøre slike kulturminner. For å klare det må vi ha et minimum av kunnskaper om de tradisjonsrike utmarksnæringene.